

Με την άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, με την υποστήριξη της Β' Εφορείας Αρχαιοτήτων και του κ. Β. Πετράκου και με τη βοήθεια του Ιδρύματος Fritz Thyssen, ο Dieter Ohly (Διευθυντής της Γλυπτοθήκης του Μονάχου από το 1962 ως το 1978) διεξήγαγε, από το 1966 και ως το θάνατό του, επιστημονικές έρευνες στο ιερό της Αφάιας στην Αίγινα. Οι έρευνες αυτές είχαν ως αφετηρία την επιθυμία του Ohly για επανέκθεση των αετωματικών μορφών του νεότερου ναού με την κατασκευή γύψινων εκμαγιών, σε συνδυασμό με τα πρωτότυπα μέλη της Γλυπτοθήκης του Μονάχου. Μετά το θάνατο του Ohly (1979), οι εργασίες συνεχίστηκαν από τους Klaus Vierneisel, Martha Ohly-Dumm και τους συνεργάτες τους, και ολοκληρώθηκαν το 1988.

Κύρια αποτελέσματα των εργασιών αυτών είναι τα σημαντικά συμπεράσματα για την αρχιτεκτονική και την ιστορία του νεότερου ναού, καθώς και η ανακάλυψη του παλαιότερου πώρινου ναού της Αφάιας, που κήκε γύρω στα 510/500 π.Χ., αρχιτεκτονικά μέλη του οποίου επιστημάνθηκαν, το 1969, στα μπαζώματα του πλατώματος του νεότερου ναού.

Νέα στοιχεία για το νεότερο ναό της Αφάιας

Μία από τις σπουδαιότερες πραγματικότητες στην ιστορία της έρευνας του ιερού, η απόδειξη μιας μεταρρύθμισης στην ανατολική πλευρά του ναού, προέκυψε από τη μελέτη της αρχιτεκτονικής της στέγης. Έτσι απέκτησε ο Ohly την ερμηνεία για την οποία έψαχνε πολύ καιρό, σχετικά με τη διαφορά στο ρυθμό μεταξύ των ακόμα αρχαϊκών γλυπτών του δυτικού αετώματος και του ήδη πρώιμου κλασικού ανατολικού αετώματος. Οι έρευνες της Martha Ohly-Dumm προσέφεραν επίσης κάτι καινούριο στη γνώση της, μέχρι τώρα μόνο ελλειπώς γνωστής, χρωματολογίας, που έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην εμφάνιση των γλυπτών. Στα πολυάριθμα νέα ευρήματα βρέθηκαν υπολοιπία χρωμάτων, που με τη βοήθεια της φωτογραφίας και του αρχαιολόγου Brinkmann μπόρεσαν



ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΦΑΙΑ (1966-1988) ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

ν' αναγνωρισθούν. Αίσθηση προκαλεί η ανακάλυψη χρυσού, που χρησιμοποιήθηκε δίπλα στο κόκκινο, πράσινο, μπλε, κίτρινο και καφέ. Νέα στοιχεία προέκυψαν και για ένα άλλο πολυσυζητημένο θέμα, δηλαδή σε ποιας περιοχής γλυπτική σχολή ανήκουν τα γλυπτά του αετώματος. Η μαρμάρινη μορφή ενός αρχαϊκού κούρου, άριστης ποιότητας —η διάσωση του οποίου έγινε με κομμάτια θραυσμάτων μέχρι την ανεύρεση της κεφαλής— απεδείχθη πρόδρομος των μορφών του αετώματος και δείχνει την περίφημη αιγινητική γλυπτική τέχνη στην αρ-

χαιότητα, σε μια νεότερη, μέχρι τώρα άγνωστη, πρώιμη φάση.

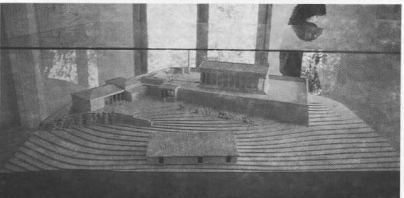
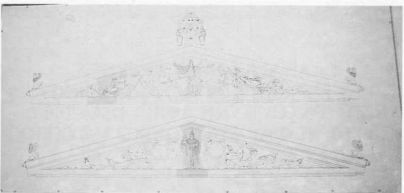
Η μελέτη, τέλος, νέων ευρημάτων οδηγεί σε καινούργια συμπεράσματα, σχετικά με τη λατρεία του ιερού. Σύμφωνα με αυτά, η αρχή της λατρείας της θεάς πρέπει να χρονολογείται στην πρώιμη δεύτερη χιλιετία και όχι στο 1500 π.Χ., ενώ το τέλος της θα μπορούσε να συνδεθεί με τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Επίσης είναι πλέον γνωστό πως τον 4ο αι. π.Χ. εμφανίζεται μια ανανεωμένη οικοδομική δραστηριότητα, επακόλουθο πιθανώς μιας περιορισμένης ευσημείας, μετά την απαλλαγή από την α-



θηναϊκή επιρροή. Παράλληλα, επιχειρείται μια αναμόρφωση του χώρου του βωμίου και η ίδρυση των οικιών των ιερέων στα νοτιοανατολικά του τεμένους, που επομένως δεν ανήκουν στην υστεροαρχαϊκή διαμόρφωση, εκτός από ένα μοναδικό οικοδόμημα. Σημαντικό είναι ακόμα το γεγονός ότι η Αφεία, ήδη αμέσως μετά την ίδρυση του νεότερου ναού, απέκτησε έναν συγκλιτικό. Έξω από το ιερό τέμενος και κοντά στο πρόπυλο είχε καθιερωθεί ένας μικρός χώρος λατρείας για τον θεό Πάνα, «τον προστάτη των μικρών οικημάτων», όπως τα αποκαλεί ο Πίνδαρος.

Ο παλαιότερος πώρινος ναός, 570-510 π.Χ.

Είναι ένας από τους αρχαιότερους δωρικούς ναούς της Ελλάδας. Το πλάτος του ήταν 7,5 μέτρα, το μήκος του 5 μέτρα. Μαζί με την αετωματική επίστεψη το ύψος του έφτανε τα 7 μέτρα. Κατασκευάστηκε περίπου το 570 π.Χ., σύμφωνα με την οικοδομική επιγραφή του ναού. Ο ναός έμεινε όρθιος μόνο μισό αιώνα κι έτσι τα μέλη του, όταν θάφτηκαν, διατήρησαν τα πλούσια χρώματά τους. Τα αρχιτεκτονικά του μέλη κατασκευάστηκαν από ασβεστόλιθο και φέρουν λεπτό επίχρυσμα από ασβεστοκονίαμα. Το οικοδόμημα πατούσε σε κρηπίδα που αποτελείτο από μία μοναδική βαθμίδα. Ο σηκός χωριζόταν εσωτερικά σε τρία κλίτη με δίτονες κιονοστοιχίες. Τα λείψανα ενός τριγλύφου με εσωτερική γωνία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο θρηκός του προνάου παρουσίαζε και στο εσωτερικό του διαμόρφωση με επιστύλιο και ζωφόρο τριγλύφων και μετοπών και μάλιστα μόνο στις τρεις πλευρές του, πίσω από την αετωματική πρόσοψη και στα πλάγια, όχι όμως επάνω από το θυραίο τοίχο. Ο βωμός του ναού ήταν διακοσμημένος με τριγλύφους· βρέθηκαν τρία θραύσματα του στο ανατολικό μέρος του πλατώματος, μπροστά στο ναό.



Το νέο αρχιτεκτονικό μυσείο της Αφείας

Η μερική αναστήλωση και αναπαράσταση του παλαιότερου πώρι-



νου ναού, την οποία ανέλαβε ο αρχιτέκτονας E. L. Schwandner, αποτελεί το εκπληκτικό επιστημονικό επίκεντρο του κτηρίου των ανασκαφών, τα εγκαίνια του οποίου πραγματοποιήθηκαν το Σάββατο 22 Απριλίου 1989. Στην εκδήλωση των εγκαίνιων παρουσιάστηκε, από τον Διευθυντή του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, κ. K. Kienast, η ιστορία των ανασκαφών και η πολύτιμη προσφορά του D. Ohly. Αποδόθηκε επίσης στον κ. Β. Πετρόκο η δέσμη των κλειδιών του Μουσείου με την ελληνική και γερμανική σημαία, ως ευχαριστήρια προσφορά για τη βοήθεια της Β' Εφορείας Αρχαιοτήτων, χωρίς την κατανόηση της οποίας δε θα ήταν δυνατή η περάτωση του έργου. Ο γενικός γραμματέας του ΥΠ.ΠΟ. ευχαρίστησε, εκ μέρους της Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών, το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, που, με τη βοήθεια της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, μελετά και προβάλλει τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Η κ. Martha Ohly-Dumm παρουσίασε τα σημαντικά συμπεράσματα των ερευνών, που προσέθετο αξιόλογα στοιχεία στην ιστορία της αρχιτεκτονικής και της λατρείας του ιερού της Αφαιάς και πλούτισαν τις γνώσεις μας για τον παλαιότερο ναό. Τέλος ο κ. E. L. Schwandner, που ανέλαβε την κατασκευή του μουσείου και την αναστήλωση του

παλαιότερου ναού, μίλησε για το κτήριο των ανασκαφών, το οποίο «δεν έμελλε να είναι απλά ένας χώρος αποθήκευσης αρχιτεκτονικών μελών, αλλά, μετά το πέρας των εργασιών συντήρησης (συντήρηση των χρωμάτων, προσαρμογή και σταθεροποίηση των λίθων), και ένα αντίξοο περιβάλλον για τον πολύτιμο παλαιότερο ναό».

Το κτήριο των ανασκαφών κατασκευάστηκε με επιχορήγηση του Ιδρύματος Fritz Thyssen. Το κατάλευκο διώροφο κτήριο έχει χτιστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να μη διασπά την ενότητα του αρχαιολογικού χώρου. Η εξωτερική μορφή του κτηρίου καθορίστηκε από άκρας οικονομική σκοπιμότητα. Δόθηκε ωστόσο σημασία στο ν' ασφαλιζονται πόρτες και παράθυρα όχι με τις συνήθεις σιδεριές, αλλά με χαλύβδινα εξώφυλλα. Στη δυτική χαμηλή πλευρά του Μουσείου έχει πραγματοποιηθεί (μετά την επιλογή των αρχιτεκτονικών μελών, που συντελούν στην αισθητική-στυλιστική απόδοση του ναού, και μετά από επίπονη συντήρηση, την οποία ανέλαβε ο κ. Ν. Ζήκος, συντηρητής της Γλυπτοθήκης του Μονάχου) η μερική, αλλά πλήρης κατά το δυνατόν, αναστήλωση του παλαιότερου πώρινου ναού. Στον τρόπο αναστήλωσης συνετέλεσαν λόγοι στατικοί (συχνοί σεισμοί στην Αίγυπνο, βάρος αρχιτεκτονικών μελών) και πρακτικοί.

Μια συνολική εικόνα του ναού αποδίδει μια μακέτα (εικ. 1), δωρεά της Ένωσης Φίλων και Δωρητών της Γλυπτοθήκης και των Αρχαιολογικών Συλλογών του Μονάχου. Το μεγάλο τοίχο του μουσείου, αριστερά, καταλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος του θριγκού στο εσωτερικό του προνάου, που έχει αναστηλωθεί (εικ. 2). Για στατικούς λόγους (βάρος θριγκού 22 τόνου), η αποκατάσταση του επιστυλίου μαζί με άβακες των κιονοκράνων έγινε με ταμνένιο. Ωστόσο το αρχικό ύψος του ναού το δέχναι, έντεχνα, ο γωνιακός αποκαταστημένος κίονας δεξιά. Μια καλή ιδέα της ζωφόρου στο εσωτερικό του προνάου προσφέρει το αποκαταστημένο σύνολο τριγλύφων και μετοπών, που, παρά τις ζημιές που προκάλεσε η

πυρκαγιά, διατήρησαν σε πολύ καλή κατάσταση τ' αρχικά τους χρώματα.

Σημαντικά επίσης στοιχεία για την αρχιτεκτονική του ναού και τη γνώση της αρχαίας χρωματολογίας προσφέρουν τα λείψανα του ναού (έγχρωμα κομμάτια μολύβδινου συνδέσμου, θραύσματα από τα επίκρανα, κεραμίδες στέγης με ίχνη διακόσμησης με χρώμα).

Πολύτιμο εύρημα, τέλος, για τις εργασίες στο ναό και τη χρονολόγησή τους αποτελεί η οικοδομική επιγραφή του ναού, που χρονολογείται στα 570-560 π.Χ. (εικ. 3). Ο δεύτερος όροφος του Μουσείου αποτελείται από δύο αίθουσες. Η μία περιλαμβάνει γύφωνα εκμαγεία των αετωματικών μορφών του νεότερου ναού, με βάση τα πρωτότυπα της Γλυπτοθήκης του Μονάχου. Από το ανατολικό αέτωμα σώζεται τμήμα με τη μορφή του Ηρακλή τοξότη και του πολεμιστή που πεθαίνει. Στην αίθουσα αυτή εκτίθεται επίσης εκμαγεία μέρους του δυτικού αετώματος με τη μορφή της Αθηνάς (εικ. 4). Ακόμα, δύο πίνακες παρουσιάζουν μια πλήρη σχεδιαστική αναπαράσταση των αετωμάτων του ναού (εικ. 5).

Στη δεύτερη αίθουσα του ορόφου αυτού γίνεται φανερή η αρχική πρόθεση των δημιουργών του Μουσείου: «η προσπάθεια προσέγγισης της ιστορικής και αρχαιολογικής πραγματικότητας με τα σύγχρονα τεχνικά μέσα».

Αρχικά μια ξύλινη μακέτα του ιερού της Αφαιάς προσφέρει μια γενική εικόνα της κατάστασης του ιερού στα 490 π.Χ. (εικ. 6). Ένα πρόπλασμα του νεότερου ναού παρουσιάζει την αρχική του διακόσμηση από ντόπιο ασβεστόλιθο. Τα οριζόντια μέρη του θριγκού ξεχώριζαν με κόκκινο, τα κατακόρυφα με μαύρο χρώμα. Τα οριζόντια γείσα των αετωμάτων αποδίδονται με κόκκινο χρώμα (γη) και το βάθος τους με μπλε (ουρανός). Οι μορφές των αετωμάτων, από παριανό μάρμαρο, είχαν και αυτές χρώματα. Εκτίθενται επίσης πολλά ευρήματα που φωτίζουν και πιστοποιούν τη ζωή του ιερού μέσα στους αιώνες.

Τέλος, στους τέσσερις τοίχους της αίθουσας υπάρχουν αναρτημένοι πίνακες που σε τρεις γλώσσ-

σες (ελληνικά, γερμανικά, αγγλικά) προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία, τη μορφή, την αρχιτεκτονική, τη λατρεία και τους μύθους του ιερού, καθώς και για τις ανασκαφικές έρευνες και τα ευρήματα στον ιερό χώρο και συντελούν στην πολύπλευρη ενημέρωση των επισκεπτών.

Το νέο κτήριο των ανασκαφών, στον ιερό χώρο της Αφάιας, μπορεί, τόσο από πλευράς στυλιστικής-αισθητικής όσο και από πλευράς διδακτικής, να διεκδικήσει τον τίτλο ενός από τους σημαντικότερους εκθεσιακούς αρχιτεκτονικούς χώρους. Η αναστήλωση του παλαιότερου πάριου ναού και η επιμελημένη συντήρηση συντελούν στο ν'

αποκτήσει ο επισκέπτης σαφή εικόνα του ιερού οικοδομήματος, που με τα βαριά αρχιτεκτονικά μέλη και τα έντονα χρώματα στέγαζε τη λατρεία της Αφάιας.

Τα τεχνικά μέσα που προσφέρει η σύγχρονη τεχνολογία έχουν αξιοποιηθεί με τον καλύτερο τρόπο. Αναμφισβήτητο ο χώρος αυτός θα μπορούσε ν' αποτελέσει άριστο τόπο μελέτης της αρχαϊκής αρχιτεκτονικής, όχι μόνο για τους φοιτητές και τους αρχαιολόγους, αλλά και για κάθε άνθρωπο που επιθυμεί να γνωρίσει τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, μέσα από μια συλλογική επιστημονική προσπάθεια. Ωστόσο δεν είναι σίγουρο, αν το κτήριο θα λειτουργήσει ως αρχιτεκτονική αποθή-

κή ή ως Μουσείο ανοικτό στο κοινό. Τα προβλήματα είναι πολλά: φύλαξη των ευρημάτων, συνεχής συντήρηση και φροντίδα των αρχιτεκτονικών μελών. Αξίζει όμως ν' αντιμετωπισθούν τα προβλήματα αυτά, ώστε ο χώρος να είναι επισκέψιμος και η επίσημη αυτή προσπάθεια, που αποτελεί παράλληλα μια εκπαιδευτική επιστημονική πραγματικότητα, να γίνει κτήμα όλων των ανθρώπων και όχι μόνο των ειδικών.

**Σταυρούλα Δ.
Σαημακοπούλου**
Αρχαιολόγος

«Οι Αθλητικοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα»: Μια έκθεση

Η ηγεσία του Υπουργείου Πολιτισμού — μέσα στα πλαίσια της πολιτικής της υποστηρίξεις του ελληνικού αιτήματος για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1996 στην πόλη της Αθήνας — απεφάσισε την οργάνωση καλλιτεχνικής εκδήλωσης με βάση την ιστορική αναδρομή και κάτω από το γενικό τίτλο «Το Πνεύμα και το Σώμα».

Η εκδήλωση χωρίστηκε σε τρεις εκθεσιακές ενότητες, από τις οποίες η πρώτη απέβλεπε στην προβολή του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού, η δεύτερη είχε θέμα την «Αναβίωση της Ολυμπιακής Ιδέας κατά τον 19ο και 20ό αιώνα» (οργανώθηκε στην Εθνική Πινακοθήκη) και η τρίτη τον «Αθλητισμό και Κίνηση στη Σύγχρονη Ελληνική Τέχνη» (οργανώθηκε στο Ζάππειο Μέγαρο).

Στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας ανατέθηκε να πραγματοποιήσει το πρώτο μέρος αυτού του εκθεσιακού τριπτύχου, δηλαδή την έκθεση με θέμα «Οι

Αθλητικοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα», που σκοπό είχε την παρουσίαση του πολιτισμικού περιβάλλοντος και κλίματος μέσα στα οποία άνησε, ιδιαίτερα κατά τους κλασικούς χρόνους, το αρχαίο ελληνικό αθλητικό πνεύμα. Για την καλύτερη επίτευξη του σκοπού συστάθηκε 10μελής Οργανωτική Επιτροπή που αποτελείτο από: 1. την κα Όλγα Τζάδου - Αλεξανδρή, διευθύντρια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 2. τον κ. Γιάννη Τζεδάκι, διευθυντή Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, 3. την κα Καίτη Δημακοπούλου, Έφορο Αρχαιοτήτων της Προϊστορικής Συλλογής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 4. την κα Κατερίνα Ρωμιοπούλου, Έφορο Αρχαιοτήτων της Συλλογής Γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 5. τον κ. Πέτρο Γ. Καλλιγά, Έφορο Αρχαιοτήτων της Συλλογής Χαλκών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 6. την Εισοδήτρια Κακαρούλια - Στασινοπούλου, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 7. την δ. Ρούζα Προσκυνητοπούλου, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, 8. την κα Σταυρούλα Παπαδιαμαντοπούλου - Καλλιώδη, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, 9. τον κ. Πάνο

Βαλαβάνη, λέκτορα του Τμήματος Κλασικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και 10. την δ. Βασ. Μαχαίρα, αρχαιολόγο, επιστημονικό συνεργάτη του LIMC.

Η Οργανωτική Επιτροπή της έκθεσης του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, εκτός από το ίδιο το καλλιτεχνικό γεγονός της συγκέντρωσης σημαντικού αριθμού αξιόλογων έργων της αρχαίας τέχνης σε έναν ενιαίο εκθεσιακό χώρο, προσέβλεψε συγκεκριμένα και στον παιδευτικό ρόλο της Έκθεσης, απευθυνόμενη ιδιαίτερα στους νεαρούς μαθητές των ελληνικών σχολείων, αφού η έκθεση θα παραμείνει ανοικτή έως τον Ιανουάριο του 1990. Η προετοιμασία της έκθεσης — που εγκαινιάστηκε στις 15 Μαΐου 1989 — άρχισε στα τέλη ήλη του 1987 και είχε δύο παράλληλους στόχους: την οργάνωση της ίδιας της έκθεσης και τη σύνταξη επιστημονικού καταλόγου των εκθεμάτων, στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα.

Και πρώτα μερικά αριθμητικά στοιχεία για την έκθεση:

Στην έκθεση περιλαμβάνονται συνολικά 233 αρχαία έργα, που προέρχονται από 26 Μουσεία, ελληνικά και ξένα. Από ελληνικά Μουσεία προέρχονται: 135 αρχαία εκθέματα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και 76 έργα από 21 άλλα αρχαιολογικά Μουσεία της χώρας. Αυτά είναι: της Ακροπόλεως —Αθηνών,